

REPERE BIBLIOGRAFICE

Gabriel Hasmațuchi, *Alternative culturale*, Editura Techno Media, Sibiu, 2018.

Un filosof abil și un poet de real talent, Gabriel Hasmațuchi a publicat recent o carte mai mult decât meritorie *Alternative culturale*. Autorul nu ezită să abordeze și să se confrunte cu însuși termenul de cultură, termen a cărui încărcătură semantică nu e deloc neglijabilă. Capacitățile noastre intelectuale, resorturile lor nu pot fi puse în mișcare și valorificate decât prin actul culturii. G. Hasmațuchi subliniază în mod pertinent ideea lui M. Kogălniceanu că imitația pune în pericol nu numai creația în sine, ci și specificul ei etnic. Ca atare, în mod percutant relevă logica culturii pe care a practicat-o T. Maiorescu. Nu numai că el a instituit sintagma „formele fără fond”, ci ne-a atenționat că o cultură vie, o cultură propriu-zisă, izvorăște din adâncuri, adică e o cultură ce nu poate fi smulșă din solul real. Nu întâmplător, Eminescu și N. Iorga au conceput dezvoltarea culturii ca o despletire a vulturilor zăcămintelor incluse în arhetipurile fondului ancestral, ca o descătușare și eliberare a energiei creatoare. Eminescu și Iorga, cărora li se alătură și G. Ibrăileanu, scot în evidență că imitația este pernicioasă, pe când asimilarea cere discernământ, instituie într-o primă fază un mediu de supraviețuire culturală, iar ulterior se realizează pe terenul vieții personale. Niciun moment nu trebuie să uităm că leagănul culturii a întreținut și format conștiința națională-românească. Ea a constituit și constituie patul germinativ a celor mai înalte energii creatoare ale psihismului uman. La o asemenea cotă superioară s-a situat Constantin Rădulescu-Motru, Simion Mehedinți etc.

În mod prob și onest, G. Hasmațuchi consideră că imitația e o premisă în sfera civilizației, însă în aria culturii e un factor anihilant și distructiv. În acest climat ideatic, contradictoriu, din prima jumătate a secolului XX se situează poziția lui N. Crainic, care refuzând perindarea în succesiune a civilizației și culturii, reconsidera ca fiind, deopotrivă, pe plan material și spiritual. Prin admiterea raportului de concreștere între intuiție și cultură, N. Crainic nu era de acord cu orientarea lui E. Lovinescu, ci se recunoaște în tradiția culturală răsăriteană. Opoziția dintre E. Lovinescu și N. Crainic ilustrează după S. Alexandrescu paradoxul culturii românești „fuga înainte și fuga în trecut”. Dincolo de controversele și polemicile inutile, majoritatea lor fiind de suprafață, constatăm un acord relativ la nevoile și destinul societății românești.

Este clar că „matricea stilistică” blagiană nu poate fi transmutată pe alte meleaguri. După cum «nissus formativus» pledează pentru menținerea specificității ethosului românesc, dincolo de avatarurile zdruncinătoare. Căci asistăm la maladia gravă a „dezțărării” de care nu ne putem vindeca decât prin reîntoarcerea fiului risipitor la matcă. L. Blaga nu e de acord cu o tratare superficială sau periferică a culturii, ci el o situează între mister și revelație, o consideră împlinirea cea mai demnă a ființei umane, nefiind un epifenomen oarecare, contingent.

G. Hasmațuchi este un spirit prevenitor, atunci când la finalul acestui eseu consideră că „Lupta împotriva disoluției culturii nu este încheiată nicidecum” (Gabriel Hasmațuchi, *Alternative culturale*, Editura Tehno Media, Sibiu, 2018, p. 27). După poziția de referință a lui L. Blaga dezvăluită în mod meticolos, în eseu următor, Gabriel Hasmațuchi zăbovește asupra problematicei crizei lumii moderne în viziunea lui E. Bernea. Această criză devine de o gravitate dramatică în perioada interbelică, ea avându-și originea în schimbarea centrului de referință ontologică, de la Dumnezeu la om, fapt care l-a deplasat pe Dumnezeu din forul interior înspre o periferie inferioară a existenței. „Omul modern a fost sustras ordinii metafizice și religioase, pentru a fi dăruit în întregime ordinii materiale [...]. Omul a fost dezumanizat; de aceea suntem atât de nefericiți” (E. Bernea, *Criza lumii moderne*, Editura Predania, București, 2011, pp. 33–34).

Omul modern, în viziunea lui E. Bernea, este un om prăbușit lăuntric, însetat de senzații, nu de absolut. Filosoful crede că fără o năzuință spirituală nu putem construi ceva durabil, căci nu poți să faci istorie în sens creator fără metafizică și religie, după cum nu poți să faci politică de ordonare și creație fără a trece din temporal în spiritual. E. Bernea nu concepe omul ca fiind un univers închis și

„autosuficient”. Ființa umană are un statut aparte, ea nu este ceva definitiv. A fi sieși îndeajuns înseamnă a fi animal sau Dumnezeu, omul nu e nici una, nici alta. De aceea, pentru a trăi cum se cuvine, E. Bernea ne îndeamnă să ne întoarcem la o viață înscrisă în simplitate, pătrunsă de esențele conviețuirii cu oamenii, cu natura și cu Dumnezeu. După G. Hasmațuchi, soluția propusă de E. Bernea este în strânsă legătură cu întoarcerea la „omul concret”, la „omul spiritualizat” și la izbânda omului intern asupra celui exterior. Criza culturii moderne provine din dezechilibrul dintre valorile spirituale și cele materiale, cele din urmă prevalând asupra celorlalte. De aici și îndepărtarea omului de Dumnezeu, de aproapele său și de natură. Îndepărtându-se de Renaștere, ființa umană și-a schimbat punctul de sprijin, paradigmei teocentrice substituindu-se cea antropocentrică; modelul spiritului fiind înlocuit de cel al cetățeanului, revelația divină fiind suplinită de Iluminism, credința de rațiune etc. Dintr-un factor generator de spiritualitate și cultură autentică, conținutul contemporan a ajuns a fi „o formă fără fond”, o tradiție transmisă datorită conformismului social. Pentru însăși existența ontologică a omului modern și contemporan, e necesar includerea în trăirile acestora a permanențelor spirituale. Numai astfel putem evita declinul moral și spiritual.

E. Bernea nu este contra cunoașterii științifice, ci în contra scientismului, a monopolizării și exagerării acestui mod de însușire a realului. Nu este contra tehnicii, ci a tehnicismului, care poate să ducă la o serie de devieri precum înstrăinarea, anonimizarea, finalmente la pierderea sufletului. E. Bernea susține că arta nu este o simplă fabricație. Cultura europeană s-a construit pe paradigma creștină, pe permanențe spirituale și conceptualizarea acestora. Reluând tema meditației sale constante asupra culturii, care după ce Noica poate justifica o viață, G. Hasmațuchi face unele constatări de certă valoare referitoare la personalitatea accentuată a lui C. Noica. În consecință, „Noica se diferențiază de alți filosofi români printr-o poziționare echilibrată față de religie și știință. Nu contestă niciunea importanța” (*ibidem*, p. 45).

G. Hasmațuchi constată în mod judicios că Noica nu a fost resemnat, ci el s-a împlinit prin creația filosofică învingând istoria potrivnică. El ne-a dezvăluit creația filosofică perenă din opera lui Platon, Aristotel, Kant, Heidegger etc. propunându-ne finalmente un edificiu filosofic propriu constituit în jurul prepoziției «într-o». C. Noica, în mod rezonabil, subliniază că nu e vorba de criza culturii, ci de criza omului în fața culturii. Precum Socrate, Noica întoarce omul înapoi la om, la sinele său, fără să-l monopolizeze filosofic prin „devenirea într-o ființă”. Pătruns de mesajul filosofic noician, G. Hasmațuchi punctează: „Redefinirea omului este o reîntoarcere la sine așa cum i s-a întâmplat și fiului risipitor, după o evadare din sine, căreia i-a urmat o revenire «întru sine»” (*ibidem*, p. 49). Calitatea trebuie să fie aceea care definește cultura și nu rațiunea calculatoare. Așadar, fără niciun dubiu, G. Hasmațuchi subliniază că Noica este o personalitate accentuată, adânc implicată în edificarea și lămurirea culturii românești și a celei universale. Ca atare, suntem de acord cu ideea finală a acestui eseu conform căreia „prin opera sa, C. Noica a orientat cultura română pe calea universalității și ne-a oferit o lecție de «îmbălânzire» a istoriei prin cultură” (*ibidem*, p. 54).

În elita culturii românești, alături și împreună cu L. Blaga, C. Noica, E. Bernea, la loc de cinste se înscrie poziția lui D.D. Roșca prin opera sa. Acesta a înțeles mentalitatea predominant-pragmatică care s-a instituit în secolul XX, opțiunea pentru un stil de viață confortabil, faptul că nu putem schimba lumea cu baloane de săpun, dar nu se pronunță pentru un pragmatism exagerat înțelegând reacția axiologică ca provenind din aspirațiile aparent dezinteresate, profunde și doar aparent „inutile”. Sesizând acești fiori metafizici, G. Hasmațuchi relevă în mod îndreptățit că o existență consumată în dimensiunea «utilului» este incompletă, deoarece nu-l ridică pe om deasupra nevoii de conservare, ci îl împiedică să fructifice dimensiunea spirituală care-l deosebește de celelalte viețuitoare prin tot ce are definitoriu din perspectiva gândirii și creației. Căci, susține D. D. Roșca, arta creatoare de valori universale nu a existat decât acolo unde a existat o gândire mare și dezinteresată. În acest climat ideatic, utilul este o valoare condiție, un mijloc pentru valori superioare. Pe lângă paradoxul sesizat de S. Alexandrescu, „fuga înapoi și fuga înainte” propriu culturii românești, D.D. Roșca scoate în evidență un paradox propriu marilor culturi, și anume puterea creatoare a «inutilului», ca fiind peste aceea proprie «utilului». Căci, în acest spațiu ideal de joc, vrea să se înscrie și cultura română dincolo de comandamentele utilului sau ale imediatului. De aici actualitatea ideilor lui D.D. Roșca legate de condiția omului, sensul culturii și rostul adânc a cercetării

filosofice, științifice și religioase. Probabil unul din eseurile cele mai concludente din volumul *Alternative culturale* a lui G. Hasmațuchi este acela care se referă la N. Berdiaev și N. Crainic: „Interferență și deosebiri”. Se înțelege că orice filosof de un calibru respectabil, precum cei specificați anterior, începe prin înțelegerea condiției umane.

În consecință, pentru amândoi ființa umană are o alcătuire teandrică, iar cultura pentru Berdiaev este o eliberare din strânsoarea necesității, iar pentru N. Crainic o participare la însuși actul creației. N. Crainic, la fel ca și D. Stăniloae, alcătuiește piesele de rezistență din spațiul cultural autohton. După N. Crainic, nici mineralul, nici planta, nici animalul, nici îngerul nu creează cultură, ci numai omul. Prin actul de creație, ființa umană dovedește că e din această lume, dar nu-i aparține. Această idee e preluată și susținută de N. Berdiaev. Deși aparținem acestei lumi, mânați de dorul pentru patria cerească, pentru N. Crainic, și de dobândirea libertății, pentru N. Berdiaev, practicăm actul culturii pentru rafinament și elevare spirituală. Natura umană nu mai are dreptul să se simtă ruptă și însingurată în ordinea bunului Dumnezeu. Pentru N. Crainic, cultura ne hrănește spiritul cu întreținerea ideii de viață veșnică și a modelului de ființă perfectibilă și perfectă.

Diferențele dintre cei doi gânditori de calibru european reies din concepțiile lor despre destinul creator al omului și despre rolul sfântului și geniului în lume. N. Crainic consideră că Berdiaev face confuzie când pune semnul egalității între geniu și sfânt. Astfel, după N. Crainic geniul reprezintă mărirea maximă a vieții spirituale, pe când sfântul este o personalitate ilustră prin asceză și sfințenie.

Geniul se caracterizează prin structura lui vizionară, pe când sfântul se caracterizează prin asceză. De asemenea, G. Hasmațuchi observă că există diferență la N. Crainic între talent și geniu, întrucât primul dă dovadă de moralitate în artă, pe când geniuul nu. Geniul e mare prin dezinteres și prin obiectivarea spiritului, sesizează Schopenhauer. N. Crainic are mai multă dreptate decât Berdiaev când sesizează deosebirile dintre talent și geniu, geniu și sfânt. Ceea ce l-a apropiat pe N. Crainic de Berdiaev a fost preocuparea lui față de F.M. Dostoievski, care, consideră N. Crainic, a adâncit gândul religios. Astfel, filosoful român a elaborat o lucrare *Dostoievski și creștinismul rus*, pe când Berdiaev a scris o lucrare cunoscută în spațiul culturii europene, numită *L'Esprit de Dostoievski*, în care a valorizat dimensiunea filosofică a gândirii acestuia.

N. Crainic consideră că enunțul cartezian «Cogito ergo sum», după care cugetarea primează asupra vieții, iar viața apare ca fiind ceva de ordin secundar, este contrazis de Dostoievski: „Nu. Eu sunt și, prin urmare, și iubesc, ci eu sunt și iubesc totodată. Ființa și iubirea se confundă în același lucru primordial.” (N. Crainic, *Dostoievski și creștinismul rus*, Ed. Anastasia, București, 1998, p. 53.) Crainic consideră că opera lui Dostoievski are un potențial de primenire a omenirii. Pentru amândoi, omul are o natură teandrică. De aici și caracterul peren al creației culturale cu diferențe de nuanță. Crainic are convingerea că prin cultură omul își hrănește spiritul cu sugestia vieții veșnice și anticipează ordinea eternă. Berdiaev susține, la rândul său, că prin intermediul creației culturale, ni se comunică și ni se descoperă „semne” ale existenței unei lumi spirituale divine. „Urmându-l pe Berdiaev, dar niciodată subordonându-i-se, Crainic, la rândul său, un gânditor de referință pentru gândirea filosofică fundamentată pe valori creștin-ortodoxe” (N. Crainic, *Dostoievski și creștinismul rus*, ed. cit., p. 85).

Meritul lucrării lui G. Hasmațuchi este acela de a se fi ocupat de locul și rolul analiștilor de certă valoare a spațiului cultural românesc. Printre aceștia, G. Hasmațuchi îl are în vedere pe Ion Dur, a cărui scriitură este plină de acuratețe, într-un fel comparabilă cu aceea a confratelui său Ilie Rad. Marcat instinctiv de identificarea «sufletului românesc», Ion Dur începe prin decantarea prețurii în și față de Eminescu ca și permanență spirituală a neamului căruia îi aparține. Admitem că acest demers a lui Ion Dur constituie o valorificare reală, indispensabilă pentru cunoașterea chipului din oglindă. Astfel, G. Hasmațuchi susține „o perspectivă care unește subteran istoria critică și filosofia, într-o suită de exerciții de recunoaștere”, ne propune versatul stilist Ion Dur. După marea răsulare valorică, care a avut loc în anul 1989, s-a resimțit nevoia re poziționării sistemului de valori în cultura românească. Termenii *comunică* și *cuminecă* sau mai degrabă prin această sintagmă, Ion Dur ne dezvăluie profunzimile abisale ale misterului, ne face să vedem lumea în care ne aflăm pentru a descoperi punctele de sprijin ale adevărului. Dobândirea libertății de exprimare a dus la apariția multor ziare, cărți și edituri, dar fără discernământ, adică fără calități și criterii estetice. Problema

reașezării și separării valorilor de nonvalori, problema constituirii unor noi portative valorice dincolo de regimul vieții cotidiene și contingente portative care să răspundă unor criterii estetice certe și unei meritocrații reale, constituie pentru filosoful I. Dur nervul central al actului de cultură prob și onest. I. Dur relevă că prin critica de identificare se poate indica nordul valoric, având ca principiu fundamental criteriul estetic. Valorile de sorginte vitală, valorile civilizatorii ca și valorile de mijloc se subordonează celor profund-spirituale. Numai deschiderea legitimă a unor asemenea aliniamente ale portativelor valorice în ascensiune justifică actul culturii majore, mesaj ideatic pe care îl găsim în întreaga opera a lui I. Dur.

Acesta se opune asaltului clișeeilor și *kitsch*-ului propriu mijloacelor mass-media, semidoctismului acestora în încercarea noastră disperată de a salva și promova ceea ce este valoare autentică, adică valoare propriu-zisă. La rândul său, Facebook-ul întreține acest nivel inferior al barbarismului și semidoctismului în cultură, sesizează în mod pertinent Ion Dur. Acest volum cuprinde și alte reflecții rafinate și convingătoare. Dar noi am reținut, în primul rând, virtuțile demersului filosofic, perspectivele de configurare și reconfigurarea noilor specii și direcții proprii culturii românești.

Teodor Vidam

***Enciclopedia juridică română*, editori și coordonatori generali Iosif R. Urs și Mircea Duțu, volumul I, A-C, București, Editura Academiei Române, Editura Universul Juridic, 2018, 1070 p. ISBN 978-973-27-2966-3. Vol. I – 2018 ISBN 978-973-27-2967-0 ISBN 978-606-39-0335-9**

Evenimentul editorial marcat de apariția primului volum din *Enciclopedia juridică română*, la ceas aniversar, în anul Centenarului Marii Uniri, a fost inițiat de Universitatea Titu Maiorescu și realizat în asociere cu Institutul de Cercetări Juridice „Academician Andrei Rădulescu” al Academiei Române, de către un grup de autori format din specialiști români reprezentativi pentru diverse ramuri ale dreptului, cu sprijinul Secției de Științe Economice, Juridice și Sociologie a Academiei Române, ca veritabil proiect național, reprezentativ pentru comunitatea juridică din România.

Enciclopedia juridică română reprezintă un reper și, totodată, o contribuție deosebită la dezvoltarea culturii juridice românești, precum și a educației juridice a societății, pornind de la zonele specializate prestigioase, de la studiile realizate de practicienii dreptului, de profesori, cercetători și studenți în drept, a căror carieră se dezvoltă odată cu realizarea viitorului acestui domeniu. Valoarea acestui reper bibliografic este cu atât mai pronunțată în contextul unui sistem evolutiv, dinamic, ce împletește realități, evoluții, modificări, interpretări și constante întemeietoare specifice dreptului, cum sunt noțiunile, conceptele, principiile, procedurile, mecanismele, procesele și instituțiile de drept, pentru a răspunde unor interese juridice și socio-economice actuale și variate, naționale și europene, în contextul înțelegerii aprofundate a rolului formator al dreptului pentru cultura și civilizația universală.

Situarea sistemului de drept românesc în cadrul universal este un aport major al acestei lucrări-monument, așa cum arată Iosif R. Urs, enciclopedia realizată fiind „o lucrare fundamentală care depune mărturie pentru istoria și civilizația românească, pentru lungul și sinuosul drum pe care l-a parcurs devenirea prin milenii a poporului român, proces în care – de la Dreptul Roman până la Dreptul Român actual – Pravila, Legea, Justiția au jucat un rol major, fiind coloana vertebrală a acestei creșteri istorice. În această ordine logică, avem conștiința și convingerea că, în continuare, Științele Juridice și Justiția vor contribui la dezvoltarea și înflorirea pe toate planurile a democrației și civilizației românești în Uniunea Europeană și în lume” (p. 16).

Un argument important pentru importanța acestei lucrări fundamentale este acela că, după cum evidențiază Mircea Duțu, „cultura juridică a devenit un bun comun universal, de care cu toții trebuie să ne bucurăm și tuturor să li se permită accesul la binefacerea sa. Mai mult decât un dicționar de cultură juridică, *Enciclopedia* contribuie la cristalizarea și definitivarea orizontului juridico-cultural al omului contemporan, în chip coerent, la un nivel suficient și integrator” (p. 17). Într-adevăr, lucrarea

realizată se situează peste nivelul unui dicționar, în primul rând, deoarece răspunde marilor imperative ale spiritului enciclopedic și academic din toate timpurile: analiză-esențializare-sinteză, relevanță, competență, specializare, completitudine, obiectivitate și claritate. Termenii selectați în cuprinsul operei enciclopedice sunt definiți pentru a surprinde esențialul sub raport conceptual și informativ, dar, totodată, acești termeni conturează un context specializat specific domeniului, un întreg univers caracteristic realității juridice și raportării românești la această realitate.

Ca urmare, putem aprecia că acest prim volum, rezultat al unui demers monumental dedicat dreptului, *Enciclopedia juridică română*, adună termeni specializați ai dreptului și mecanismelor și proceselor juridice, termeni instituționali, termeni interdisciplinari, transdisciplinari, multidisciplinari sau pluridisciplinari (psih-juridici, socio-juridici, de filosofia dreptului etc.), termeni specializați specifici logicii juridice, precum și termeni latini specifici istoriei dreptului și culturii asociate științelor juridice.

Dar spiritul juridic enciclopedic are o tradiție frumoasă în România. Putem aminti în acest sens lucrări precum *Ce este Enciclopedia Dreptului?* (C. Dissescu, 1915); *Însemnătatea enciclopediei dreptului și raporturile ei cu filosofia dreptului* (George Drăgănescu, 1919); *Enciclopedia dreptului* (Virgil C. Arion, 1922); *Teoria generală a dreptului* (sau *Enciclopedia juridică*, Mircea Djuvara, București, Edit. Librăriei Socec & Co., 1930); *Tratat de enciclopedia dreptului* (Alexandru Văllimărescu, 1932); *Lecții de enciclopedie juridică* (Eugeniu Speranția, Cluj, 1936); *Enciclopedia juridică cu o introducere istorică în filosofia dreptului* (Eugeniu Speranția, Cluj, 1936) sau *Curs de enciclopedia dreptului* (George C. Mironescu, 1939), fiindcă spiritul enciclopedic are deopotrivă mari calități – cuprinde în mod holist diversitatea direcțiilor tematiche, etice, logice și conceptuale, în cazul nostru, ale dreptului, și decelează între ceea ce este esențial și universal și conjunctural, păstrând ceea ce este relevant în mod necesar. Lucrarea de față continuă cu cinste această tradiție, ca un arc peste timp, adunând un ansamblu teoretic complex și impresionant privirii cititorului specializat.

Publicațiile enciclopedice dau măsura maturității unui domeniu într-o cultură vie și într-o civilizație funcțională. Prin realizarea *Enciclopediei juridice române*, se reafirmă importanța și rolul dreptului ca justiție în societatea democratică românească, ceea ce reprezintă o omagiere monumentală a culturii și civilizației juridice românești, precum și o împlinire a culturii și civilizației românești în ansamblul său. Este o realizare salutară, care onorează cultura domeniului și cultura română în ansamblul său, la ceas aniversar.

Henrieta Anișoara Șerban

